

Omkring *Danmarks Digtekunst*

Af Flemming Conrad

F.J. Billeskov Jansen published the first three volumes of his history of Danish poetry, *Danmarks Digtekunst*, in 1944, 1947, and 1958 respectively; a planned fourth volume never saw the light of day. The work was composed in order to follow the history of literary genres, toning down elements of intellectual history, biography, and psychology. The article describes the genesis and development of this project in the light of BJ's teaching of Danish literature at the University of Copenhagen, as well as his changes in standpoint with regard to human nature and research, which were obviously too radical to form the basis of a homogeneous work and therefore made it difficult for him to complete his project.

1. Tilblivelseshistorien

I et foredragsmanuskript, beregnet til fremlæggelse af *Danmarks Digtekunst* III i Videnskabernes Selskab 13.12.1957, lader F.J. Billeskov Jansen (herefter BJ) tanken gå tilbage til 1943, da dette litteraturhistoriske projekt tog sin begyndelse.¹ Han beretter her, at han fra et forlag fik tilbud om at skrive en middelstor dansk litteraturhistorie, og tilføjer: »jeg fik frie Hænder til at gennemføre min Idé«. I nogle notater, der kan dateres til 1958, hedder det med lidt andre ord, at han i 1943 fik chancen til at skrive »den danske Litteraturs Historie efter min egen Metode og Idé«.² Formuleringerne sammenholdt med den til en begyndelse meget hurtige tilblivelse af *Danmarks Digtekunst* (herefter *DD*) indikerer, at han stod parat til at skrive et værk om den danske digtekunsts historie med stoffet disponeret efter de litterære genrer; dette forhold vender vi tilbage til, idet vi foreløbig ser på de mere konkrete omstændigheder omkring denne chancen opståen og det fortsatte forløb.

De begrænsede kilder til belysning heraf viser, at Ejnar Munksgaard, der siden 1935 havde været BJ's forlægger, i brev dateret 2.7.1943 meddelte ham, at litteraturhistorikeren Algot Werin, der på det tidspunkt var direktør for Gleerups forlag i Lund, over for ham havde ytret ønske om at udgive en dansk litteraturhistorie beregnet for et svensk publikum; den skulle dække tidsrummet fra Oehlenschläger til nutiden og være på ca. 300 sider.³ Man forestillede sig en dansk parallel-udgivelse, og Munksgaards henvendelse indebar en opfordring til BJ om at påtage sig en sådan opgave, stærkt anbefalet af Paul V. Rubow. Munksgaards korrespondance med Werin de følgende 5-6 uger viser, at BJ var mindre begejstret for

opgaven og i hvert fald forbeholdt sig at forsyne værket med en kortere oversigt over tiden før Oehlschlager; titlen skulle være »Dansk Digtekunsts Historie«. Sidst i juli og igen lidt ind i august rykker Munksgaard for en afgørelse; men Werin er nu kommet i tvivl om projektet, dels fordi en konkurrerende og muligvis mere salgbar udgivelse mentes at være på vej, dels fordi professor Olle Holmberg i Lund fandt, at en bog til studiebrug gerne kunne være på dansk. Derpå standsede forhandlingerne.⁴ Det synes imidlertid klart, at BJ har grebet tilfældet som en anledning til at vinde gehør for sine egne planer og haft held dermed, for allerede 23.8.1943 sender Munksgaard udkast til kontrakt om udgivelse af – ikke en litteraturhistorie for svenskere – men fortsat en »Dansk Digtekunsts Historie«.⁵ Den var efter BJ's »egen Metode og Idé«, som det nærmere skal uddybes nedenfor (kap.3).

Når man betænker, at BJ's udgave af Holbergs *Moralske Tanker* var udkommet i foråret 1943, at udgaven af *Ludvig Holbergs Memoirer* forelå først i december 1943, det første bind af Holbergs epistler i 1944, mens andet bind af *Poetik* blev færdiggjort til udsendelse i 1945, hvortil yderligere kommer redigeringen af det nystartede *Orbis Litterarum* (1943ff.), kan man nok uden dertil yderligere at føje diverse mindre arbejder fra samme hånd, ane omridset af et betydeligt arbejdspress. Men også optimismen er betydelig: Fra sin sommeradresse i Asserbo Plantage beretter BJ i et brev til Ejnar Munksgaard 21.7.1944 – altså ca. et år efter dennes første henvendelse om sagen – at han med stigende interesse har arbejdet på bogen hele sommeren. Straks efter sin tilbagekomst til København sidst på måneden vil han færdiggøre teksten til første bind og vælge illustrationer, så »Danmarks Digtekunst«, som værket nu for vistnok første gang benævnes, kan foreligge til jul.⁶ Første bind forelå allerede 2. december 1944, og de følgende tre bind annonceredes til udsendelse med ét års mellemrum.⁷

BJ's undervisning de første par år efter ansættelsen som docent pr. 1.9.1941 har kun i begrænset omfang kunnet støtte hans arbejde på *DD I*. Kun en øvelsesrække i efteråret 1942 over folkeviser og folkeviseforskning har kunnet virke fremmende herpå, hvortil emnemæssigt knytter sig et foredrags-manuskript om »Folkeviserne. Inddeling efter ny Kriterier« (dateret 8.-30. nov. 1943), som i talrige formuleringer peger direkte frem mod *DD*.⁸ Hertil knytter sig ydermere analyser og rubricering af samtlige folkeviser, én for én i DgF-nummerorden, der ligeledes peger direkte frem mod det kontroversielle folkevise-kapitel i *DD I*,⁹ det er en arbejdsindsats,

der kan minde om analysen og rubriceringen af de små tusind holbergske epigrammer i forbindelse med disputatsarbejdet.

Fra og med forårssemesteret 1944, altså så snart som praktisk muligt efter den indgåede aftale med Munksgaards Forlag, blev undervisningen imidlertid rettet ind efter bogplanerne, idet BJ nu i seks semestre på rad frem til og med efterårssemesteret 1946 forelæste over »Hovedlinier i dansk Litteratur«, med særligt sigte på yngre studerende. Fragmenter af eller notater til disse forelæsninger ses utvivlsomt her og der i BJ's papirer, men det er desværre ikke lykkedes mig at rekonstruere forløbet i dem med den ønskelige sikkerhed. Det er dog ganske usandsynligt, at disse forelæsninger ikke skulle have rummet netop hovedlinjerne i *DD*.

Til udarbejdelsen af bind II var BJ utvivlsomt bedre forberedt end til bind I, men alligevel gik arbejdet ikke helt så rask som oprindelig tænkt; imidlertid forelå bindet allerede sidst i juli 1947. Vigtigst blandt forarbejderne hertil er de forelæsninger over 1700-tallets danske litteratur, som BJ havde påbegyndt straks efter sin ansættelse som docent i september 1941, og som strakte sig frem til og med efteråret 1942.¹⁰ Ved deres genrehistoriske komposition, som skal belyses nærmere nedenfor, peger de tydeligt frem mod *DD* II og kan – i lyset af de senere opdukkende bogplaner – karakteriseres som et heldigt emnevalg. Nære relationer til den kommende bog, men på detailplan, har også de øvelser over *Skuespiltekster fra Komodiehøuset i Lille Grønnegade*, der gennemførtes privatim (»hjemme hos mig«¹¹) i foråret 1945. Og i maj 1946 kunne BJ give en forelæsning i Göteborg over »Det fransk-klassiske Drama i Danmark i det 18. Aarh.«¹²

Det er tilsyneladende først i forbindelse med *DD* II, at BJ har haft tilknyttet studentermedhjælp til arbejdet, der da også først nævnes i fortalen til dette bind.¹³ Der blev nu eksempelvis – på grundlag af *Bibliotheca Danica* IV og Th. Overskous teaterhistoriske håndbøger – udarbejdet totale (og følgelig meget omfattende) lister over »Drama i Det 18. Aarhundrede« med oversigter over repertoiret i Lille Grønnegade og på byens senere teatre, lister over italiensk skuespil og opera i København, over franske skuespil etc.¹⁴ Det er slående, så stort et materiale der opbygges, også vedrørende tekster, der kun gøres kort af i *DD* – eller slet ikke omtales. Værket hviler på en imponerende empirisk basis.

Stemninger og tilstande under denne fase af arbejdet kan belyses ved et brev, afsendt fra sommeradressen i Asserbo Plantage 24.7.1945 (til unævnt adressat), og som BJ har følt anledning til at afskrive dele af. Det hedder her om *DD*, at:

Først er det ligesom man maa vokse sig moden til at tage imod den [bogen], naar Skæbnen i Tidens Fylde bringer som en Gave Evnen til at opleve den. Dernæst den berusende Lykke at kunne mestre Oplevelsen, at give sig helt hen i Værket og se det vokse. Og som det tredje Stadium den bitre Fornemmelse eller Erfaring, at »De andre« aldrig vil forstaa til Bunds hvad der er Værkets Sjæl. Men Skuffelsen virker ikke lammende, Kærligheden til det næste, kommende Bind er lige stærk for det, og naar Rækken er sluttet, er man selv vokset og har mange nye Erfaringer at indfælde i en ny Udgave. Og Bogen væves saaledes ind i Ens Liv, at man slet ikke véd, hvor det ene holder op og det andet begynder. *Det er saligt.*¹⁵

Udsendelsen af *DD II* i 1947 markerer et vendepunkt i værkets udgivelses-historie. Enkelte emner fra dansk 1800-tal havde allerede været fremme i BJ's undervisning siden ansættelsen i 1941 i form af kollokvier og forelæsninger over enkelte forfatterskaber (Blichers noveller 1941 II, Paludan-Müller 1942 I) eller som kollokvier over perioden som helhed (med afsæt i Valdemar Vedels *Studier over Guldalderen i dansk Digting* (1890)). Men fra 1943 bliver disponeringen efter genrer mere fremherskende, og fra 1947 ser man tydeligt, hvordan BJ benytter forelæsningsformen til at strukturere sit billede af den danske guldalder: Der forelæses over 1800-tallets fortællekunst (1943 I-II), holdes øvelser over den romantiske lyrik (1946 I) og den litterære prosa 1800-70 (1946 II). Og da de ovennævnte forelæsninger over »Hovedlinier i dansk Litteratur« var afsluttet med udgangen af 1946, blev der i de følgende forelæsninger sat fokus på tiden 1800-70: først gjaldt det tidens romantyper (1947 I – 1948 I), dernæst dramaet (1951 II) og vers- og prosafortællingen (1952 I – 1953 I) og endelig tidens lyrik (1953 II – 1954 I); herpå fulgte forelæsninger over dansk poesi 1800-70 (1954 II – 1955 I) samt over dansk litteratur 1825-70 (1956 I – 1957 I).

I oktober 1953 havde BJ imidlertid under et ophold på refugiet *San Cataldo* ved Amalfi anledning til at skitsere dispositionen i det kommende bind III; der må på dette tidspunkt have foreligget et pagineret manuskript, som det var muligt at redigere i. Skønt meget nu lå fast, herskede der usikkerhed på flere punkter, og dele af stoffet blev da også omstruktureret i den kommende tid. Det gælder efter alt at dømme, men kan desværre ikke dokumenteres, de fire delperioder – eller dog nogle af dem – som tidsrummet 1800-70 endelig kom til at bestå af.¹⁶

Forelæsningerne, der skulle tegne de store linjer, blev lejlighedsvis

støttet af øvelser eller kollokvier over mere isolerede emner: diverse Kierkegaard-tekster (1948 II – 1950 I), Paludan-Müllers ungdomsdigtning (1952 I), Blichers noveller (1952 II – 1953 I), danske digteres oversættelse af fremmede lyrik (1953 II), tidens salmedigtning (1954 I), Winther-Aarestrup-Bødtscher (1956 I) og senromantisk lyrik (1956 II). Måske har ikke mindst nogle sene kollokvier over teoretiske emner som »romantisme« versus »biedermeier« som litteraturvidenskabelige termer (1954 II) eller om periodisering (1955 I) været medvirkende til den just berørte omstrukturering af stoffet i den sene fase af arbejdet på bind III.

Når man kan tale om udsendelsen af *DD* II som et vendepunkt i værkets udgivelseshistorie, hænger det selvfølgelig også sammen med, at den oprindelige forestilling om en udsendelse med ét års (eller bare et par års) mellemrum ikke længere kunne opretholdes. Og dette hænger så igen sammen med, at andre opgaver pressede sig på. Den igangværende udgave af Holbergs epistler tog sin tid frem til 1954, dertil kom den originalt kommenterede udgave af Kierkegaards *Værker i Udvalg* (1950), fulgt op af *Studier i Søren Kierkegaards litterære Kunst* (1951). Og endelig havde BJ snart efter udsendelsen af *DD* II indledt et mere personligt essayistisk forfatterskab i form af kronikker om bl.a. psykologiske og livsfilosofiske emner, men også artikler af mere faglig art; alene i september 1947 og året ud publicerede han ikke færre end seks kronikker.¹⁷

Alt i alt endte det med, at der gik 11 år mellem udsendelsen af *DD* II og III. Sidstnævnte skulle have foreligget i løbet af efteråret 1957, men problemer på trykkeriet bevirkede, at det først lå klar tidligt i marts 1958.¹⁸

Frem til dette tidspunkt havde BJ kun undtagelsesvis undervist i emner fra dansk litteraturhistorie efter 1870. Bortset fra de ovennævnte forelæsningsforelæsninger over »Hovedlinier i dansk Litteratur« (1944 I – 1946 II) indskrænker det sig til en øvelsesrække over Pontoppidans *Lykke-Per* (1947 I) og nogle kollokvier over dramaturgisk teknik med henblik på moderne danske skuespil (1951 I-II). Men da bind III var afsluttet i 1957, indledtes straks fra samme efterår og frem til og med foråret 1963 en gennemtrawling af den danske fiktionsprosa fra 1870 til et ikke nærmere angivet tidspunkt efter 1900; det skete under vekslende overskrifter, styret af en kronologisk underinddeling og med særligt ophold ved de store forfatterskaber (Bang, Pontoppidan; sidstnævnte igen 1972 II – 1973 I). Derefter behandles lyrikken fra Johannes V. Jensen til Paul la Cour (antagelig frem til ca. 1940 eller senere) i øvelsesform over to semestre (1963 II – 1964 I). Og den nyere dramatik var emne for forelæsninger i foråret 1965 (1919-45) og for uspecificeret undervisning i efteråret 1973 (1920-60).¹⁹ I sine sidste år

som professor underviste BJ over »Fire store fortællere o. 1930-60« (Tom Kristensen, Paludan, Blixen, Scherfig; 1975 II – 1976 I); og efter emeriteringen vendte han i et par semestre tilbage til det moderne gennembrudsromanforfattere (1979 II – 1980 I).

Denne undervisning, der i vekslende omfang har kunnet tjene til at strukturere et litteraturhistorisk forløb, støttedes yderligere af øvelser eller kollokvier over Georg Brandes' og den følgende tids litterære kritik (1958 II – 1959 I), over receptionen af udenlandsk prosa i perioden 1870-1900 (1959 II) og over modernismen og dens forudsætninger (1964 II).²⁰

Er der således i rigt mål tale om, at BJ's undervisning i årene 1957-65 peger frem mod det kommende DD IV, er det imidlertid lige så tydeligt, at fra midten af 1960'erne indtræder en pause i denne undervisning. Og da herhen hørende emner kom på programmet igen fra efteråret 1972, var der tale om betydelig mere spredt fægtning.

Det materiale i BJ's efterladte papirer, der knytter sig til planerne om DD IV er særdeles omfangsrigt og synes at være blevet til hen over perioden fra ca. 1960 til op mod 2000, i hvert fald til 1996 og måske senere;²¹ det må dog fremhæves, at kun de færreste papirer lader sig datere med større nøjagtighed – om overhovedet. De repræsenterer forskellige stadier i arbejdets forløb, spændende fra håndskrevne manuskripter til maskinskrevne versioner med rettelser samt instruks om ændring til 'ny retskrivning' og i et vist omfang resultatet af sådanne instrukser.

Det ser ud til, at BJ i første omgang især har søgt at færdiggøre de forfatterskaber, som ikke han, men Hakon Stangerup havde behandlet i Politikens *Dansk Litteratur Historie* III (1966; uændret optryk i bd. IV, 1977). Der ligger således kapitler om dansk dramatik 1870-90 (16 s.), om Jacobsens og Drachmanns lyrik og om prosaforfatterne i samme periode; kapitlerne er gennemgående på 10 maskinskrevne sider, Gjellerup lidt under, Nansen lidt over gennemsnittet, og flere af dem rummer påtegninger som »Nye Kladder til DD IV«, »Trykmanus« eller (om Herman Bang-kapitlet) »Efter Erik Skram«.²² Derpå er fulgt en ny gennemskrivning, nu med autoriseret retskrivning og en gennemgående paginering, der viser et manuskript i denne fase på i hvert fald 78 sider, spændende fra 1870 til og med Pontopidan.²³

Også til den følgende periode efter 1890 findes en del materiale helt frem til Kaj Munk (betegnet som foreløbigt udkast) og C.E. Soya (med påtegning »Trykmanus. Til DD IV«), dog langt mindre systematisk dækkende. Forfatterskaberne frem til 1920 er ganske iøjnefaldende beskrevet uafhængigt af formuleringerne om de samme forfatterskaber i Politikens

Dansk Litteratur Historie III (1966), der altså kun har fungeret som forberedelse til *DD* IV ved at give forfatteren anledning til at danne sig et samlet overblik over perioden og dens forfatterskaber.²⁴

Endelig kan et (udateret) ark, der rummer en slags statusopgørelse under overskriften »Kopier i Arkiv af *DD* IV« og med nedenstående opstilling give indtryk af planerne for den kommende bog:

1870-90

- I Prosa Kopi og kladder til hele afdelingen.
- II Lyrik J.P. Jacobsen (Kopi) Holger Drachmann (Kopi)
- III Drama. Hele Dramatisk Kunst 1870-90.

1890-1920

- I Prosa Vedel + Johs. Jørgensen (Kopi)
- II Lyrik Thøger Larsen (Kopi)
- III Drama

1920-45

- I Prosa
- II Lyrik
- III Drama Kaj Munk. Materiale.²⁵

At der efterhånden var forløbet et lille halvt århundrede siden fremkomsten af *DD* III, førte ikke dets forfatter til erklæringer om arbejdets ophør, kun om dets langsomme forløb. I et foredrag fra 1992 hedder det, at »I et meget langsomt tempo bliver 4. bind til. Det skal, som oprindeligt planlagt, føre fremstillingen op til o. 1930«. ²⁶ Og som forklaring på dette forhold hed det i et foredrag fra 1982, at »Når det er gået så trægt med *Danmarks Digtekunst*, skyldes det, at der kom andre store udfordringer«, mens disse udfordringer andetsteds beskrives som »alt for fristende«. ²⁷ Selv nævner han i denne sammenhæng sin Kierkegaard-forskning omkring 1950 (jf. ovenfor s.110) og udgivelsen af *Den danske Lyrik* I-IV (1961-66), men kunne med god ret have tilføjet sine ovenfor berørte, særdeles store bidrag til Politikens *Dansk Litteratur Historie* (1964-66, yderligere suppleret 1976) og redigering samt fyldige bidrag til samme forlags *Verdens litteraturhistorie* (bd. V, 1972, og bd. X, 1973), uden derfor på langt nær at have nævnt samtlige sine meriter i årene efter 1958. Nærmest en personlig forklaring på *DD*'s afbrudte tilblivelseshistorie kommer han måske i et erindringsstykke fra 1991, der end ikke nævner dette værk. Med afsæt i et Shakespeare-citat (fra *Julius Cæsar*) om menneskelivet

som flod og ebbe og den eksistentielle betydning af at benytte floden, når den er der, fremhæves her vigtigheden af at »tage imod udfordringer«, og hedder det videre:

Der er chancer, man kun får én gang i livet, sagde jeg, da vi i 1963 begyndte udgivelsen af *Den danske Lyrik* med omkring 2000 digte. Det gælder at springe på vognen, når den passerer, for nu at erstatte det ene billede med et andet. Måske har jeg i en anden forstand altid villet, at jeg i hverdagen stod i højvande, greb chancen for intellektuel og emotionel udveksling; det er forbudt at kede sig. Og i de rige stunder skyller bare livsstrømmen gennem sjæl og krop.²⁸

Som vidnesbyrd om et temperament – menneskeligt og som forsker – afviger det ikke meget fra stemningsrapporten fra Asserbo plantage i sommeren 1945 (ovf. s.109).

I en fremstilling som den foreliggende, kan der imidlertid være grund til også at pege på andre sammenhænge. Både en ekstern analyse af *DD*, som der i det foregående er taget tilløb til, og en intern analyse, der efterhånden skal udfoldes i det følgende, viser, at BJ's såvel filosofiske som forskningsmæssige standpunkter hen over årene undergik så dybtgående ændringer, at de næppe kunne have dannet grundlag for et værk af homogen karakter.

2. Litteraturbegreb og stofselektion

Blandt *DD*'s traditionsbrydende træk skal først nævnes værkets insisteren på og gennem alle tre bind fastholdte praksis: at give en fremstilling af dansk digtekunsts historie. Ganske vist havde i en fjern fortid R. Nyerup og K.L. Rahbek udsendt deres *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie* (1800-08, med tilsluttende bind 1819 og 1828), ligesom også andre tilløb til mere eller mindre konsekvent gennemførte poesihistorier kan iagttages i 1800-tallets første halvdel. Som forløbere i egentlig forstand kan de dog ikke uden videre betragtes, idet fx Rahbek og Nyerup ved 'digtekunst' alene forstod metrisk formet digtning. Især må det imidlertid fremhæves, at den dominerende linje i dansk litteraturhistorieskrivning siden i hvert fald 1850 og endnu gældende i storværker inden for genren som Carl S. Petersen og Vilhelm Andersens dengang nys afsluttede *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1924-34) opererer med et litteraturbegreb, der omfatter såvel digterisk som ikke-digterisk litteratur. Begge typer kunne ses som

gyldige udtryk for dansk ånd. Der er end ikke tale om, at digtekunsten overalt nyder absolut forret eller får fyldigst omtale i denne litteraturhistoriske tradition, men i Oluf Friis' *Den danske Litteraturs Historie*, der havde været under udgivelse siden 1937, og hvis første bind forelå i 1945, hedder det dog programmatisk, at »Først og sidst er Litteraturhistorien Skildringen af Digtningens Historie« (s.12). Alligevel gennemgås den øvrige litteratur fyldigt.

Egentlige forbilleder for anlægget i *DD* lader sig næppe udpege, heller ikke i fransk litteraturhistorieskrivning, hvor det måske ellers i betragtning af BJ's faglige orientering kunne være nærliggende at søge; men tendensen til at inddrage historisk og »moralisk« litteratur er her overalt fremherskende. Også Paul V. Rubow inddrager, skønt i reduceret omfang, den ikke-digteriske litteratur i sin litteraturhistorieskrivning.²⁹ Generelt befinder BJ sig imidlertid på linje med udbredte tilbøjeligheder i europæisk og amerikansk litteraturvidenskab i øvrigt til at betragte digtningen som sit egentlige og centrale emne, som en autonom størrelse med krav på selvstændig behandling af en særlig, dertil indrettet videnskab. På den anden side er der ikke tegn på nogen optagethed af den angelsaksiske »New Criticism«.

Man kan se BJ fokusere stadig mere beslutsomt på digtningen som sit centrale emne, især efter årene som dansk lektor ved Sorbonne 1938-41, der i høj grad var viet studiet af den litterære æstetik (Croce, Hans Ruin, Hans Larsson, John Landquist m.fl.).³⁰ Endnu i sin ovennævnte indledningsforelæsning på Københavns Universitet 5.9.1941 stiller han en gennemgang af tekster fra »Digtningens Grænseland« (dvs. Ewalds og Bagesens selvbiografiske tekster) i udsigt og ydermere af værker fra 1700-tallets historieskrivning og opbyggelige litteratur. Men i fortalen til *DD I* og samtidige dertil knyttede trykte og utrykte tekster er litteraturbegrebet anderledes skarpt formuleret: Der skal »i dette Skrift kun afhandles een Slags Litteratur, den digteriske; det er de poetiske Motivers og den poetiske Tekniks Historie, som der i overskuelig og overkommelig Form skal redegøres for«. I et svar på den århusianske kollega Ernst Frandsens anmeldelse af *DD I* præciserer BJ ganske knapt, med afsæt i sin *Poetik I* (1941), hvad dette udsagn indebærer:

Motiv vil da sige en konkret Vision, som har faaet Betydning ud over sig selv, er blevet Symbol, og Teknik den kompositoriske og stilistiske Fremgangsmaade, i Kraft af hvilken Motivet er realiseret i Ordet.³¹

Et digterværk er således »et realiseret Motiv«, men BJ kan godt forestille sig ikke-realiserede, fritsvævende motiver såvel som forekomst af digteriske teknikker uden for digterisk sammenhæng i den anførte betydning. De første levner han ikke plads i en kortfattet poesi-historie, de sidste kun, i det omfang de som eneste tilfælde repræsenterer et vigtigt trin i den poetiske tekniks udvikling.³² Det anlagte synspunkt førte i praksis til udelukkelse af bl.a. de middelalderlige bønnebøger og af store numre i dansk litteraturhistorieskrivning som Peter Palladius' *Visitatsbog*, Leonora Christinas *Jammers Minde* og Holbergs essayistik. Samme skæbne fik senere Ewalds og Baggenses selvbiografiske skrifter, dog ikke uden udførlig begrundelse for disse senere omdisputerede beslutninger.³³ Derimod får Kierkegaards store værker 1843-45 fyldig omtale som digtning, mens forekomst af digteriske teknikker i andre dele af forfatterskabet – uden for hans »rent digteriske Virksomhed« – ikke fører til egentlig omtale.³⁴

I praktiseringen af dette poesi-begreb må *DD* karakteriseres som konsekvent og stringent. Andre værker i tiden, der fører sig frem under titler med 'dansk digtning', holder ikke deres sti tilsvarende ren, men inddrager adskilligt, der ikke fortjener denne etikette.³⁵ Til gengæld vakte *DD* på dette punkt nogen opstandelse.

Hvis værkets begreb om 'digtekunst' kan siges at være restriktivt eller eksklusivt, er det i sin forståelse af 'dansk' – der da også i værkets titel (og vistnok på et sent tidspunkt³⁶) blev udskiftet med »Danmarks« – digtekunst ganske vidtfavnende. Også på dette punkt er *DD* traditionsbrydende, idet værket altså ikke markedsføres som en bog om 'dansk' litteraturs historie, med hele dette adjektivs ladning af nationalromantisk indhold. Det er ikke en bog om digtningen som vidnesbyrd om 'dansk ånd' eller lignende, skønt besættelsestiden gav rigelig grobund for den slags.³⁷ Som forgængeren Julius Paludan bestemmer han mere nøgternt sit emne som 'Danmarks' (men til forskel fra Paludan altså kun digteriske) litteratur, uden alt for tunge overvejelser over dette monarkis udstrækning til forskellige tider, men med inddragelse uden tøven af dette riges forfattere af norsk oprindelse frem til adskillelsen 1814.

Det egentlige nybrud ligger imidlertid i den selvstændige plads, der gives den danske latindigtning frem til 1700. *DD* er den foreløbige slutsten på en udvikling, der som første trin har den totale afvisning af latindigtningen hos især J.L. Heiberg og C.A. Thortsen i 1830'erne som noget, der ikke lader sig forene med opfattelsen af dansk sprog og dermed dansksproget litteratur som folkeåndens ædleste udtryk. Næste trin er så N.M.

Petersens afvisning af tanken om at kunne skrive litteraturens historie alene på grundlag af tekster på modersmålet som »sygelig Patriotisme«; heraf følger i de næste små hundrede år en udbredt praksis i de større litteraturhistorier (og en del mindre) til, at elementer fra latinlitteraturen indgår med en vis selvstændig karakter i det samlede billede.³⁸ Med *DD* leveres endelig selvstændige kapitler om først middelalderens, dernæst den følgende tids latindigtning frem til 1700 med fremhævelse af dennes selvstændige status i forhold til den samtidige litteratur på modersmålet; det gælder det digteriske formsprog, men det gælder også denne digtnings periodisering og kronologiske forløb, der kan siges at foregribe det senere tilsvarende forløb i den dansksprogede digtning. Efter 1700, hvor der fortsat skabes latindigtning, er den imidlertid ikke længere »en gyldig æstetisk Faktor, men en filologisk-versifikatorisk Tumbleplads eller – som Prosa – en Genvej til universel Udbredelse« (*DD* II:7f.). Den har da ifølge spillereglerne i *DD* ikke længere adkomst til en selvstændig fremstilling og omtales derfor kun spredt og punktvis.

Mere traditionelt, i hvert fald til en begyndelse, forholdt BJ sig til det gamle og vanskelige spørgsmål om oversættelseslitteraturens plads i den nationale litteraturhistorie og i den forbindelse hele problemet om grænsedragningen mellem oversættelse, lokalisering, gendigtning, imitation etc. Som bekendt har der angående litteraturen før 1700 blandt litteraturhistorikere været tilbøjelighed til at forholde sig åbent og imødekomende til udefra kommende tekster, mens den rigeligere forekomst af tekster af hjemlig herkomst efter dette tidspunkt har været set som en mulighed for en nationalt mere restriktiv kurs. BJ synes ikke at have reflekteret over spørgsmålet under arbejdet på *DD* I, men tager det op til principiel drøftelse i fortalen til værkets andet bind i 1947, ligesom han underviste i samme emne et par omgange i 1950'erne.³⁹ Det hedder nu programmatisk (i *DD* II, Fortale), at: »Det er dog ellers klart, at fra det Øjeblik en Bog er oversat til Dansk, er den et dansk Sprog- og Stilværk, for altid indlemmet i den danske Litteratur«. De problemer, som synspunktet rejser i litteraturhistorisk sammenhæng, især omkring den litteraturhistoriske fremstillings kronologiske komposition, udfoldes ikke nærmere; men det forekommer rimeligt at se indpasningen af de danske oversættelser af bl.a. Tegnér's *Frithiofs Saga*, Runebergs *Fänrik Ståls sägner* og ikke mindst Chr.K.F. Molbechs af Dantes *Guddommelige Komædie* i omtalen af senromantikkens store versdigtninge i Danmark som udtryk for det anlagte synspunkt.

Ved siden heraf anlægges et komparatistisk synspunkt på oversættel-

seslitteraturen som »Formidler af fremmede Strømninger«. Som det nærmere skal omtales i det følgende, praktiseres dette synspunkt allerede i bind I (se fx gennemgangen af Arrebos *Hexaëmeron* (DD I:110ff.)), men fører i de senere bind til et af de konstituerende træk ved fremstillingsformen i DD. Til den fulde erkendelse af den oversatte litteraturs plads som en integrerende del af digtningen i Danmark var BJ imidlertid ikke nået ved udsendelsen af bind I; havde det været tilfældet, hedder det i et senere notat, kunne dele af Saxos oldhistorie være inddraget som heroiske poetiske motiver.⁴⁰

Inden for de nævnte rammer sker der selvfølgelig en yderligere stofselektion, hvis principper imidlertid kun lader sig påvise i begrænset omfang. Blot kan det konstateres, at den som allerede berørt finder sted på basis af en uhyre omfattende gennemgang af det foreliggende tekstmateriale.⁴¹ Det gælder ikke mindst det middelalderlige, hvor annaler, årbøger og kroniker m.v. inspiceres og derpå erklæres irrelevante i poesihistorisk sammenhæng. Eller et typologisk relevant materiale som fx et stort antal af de folkebøger, der har været under luppen, men får påtegning »Ikke i DD« eller lignende. I enkelte tilfælde blev selektionen styret ganske uafhængigt af æstetikerens skøn. BJ måtte således i marts 1944, hvor bind I snart skulle ligge klar, konstatere, at L.M. Widsteds *Salomons Høyesang* (1648) var udlånt til Statsbiblioteket i Århus, og noterer: »medtages ikke i DD«. Eller han kunne erfare, at Henrik Gyldenstiernes *Jesus Syrach i danske Riim forfattet* (1635) var evakueret og således uden for rækkevidde.⁴² I andre tilfælde kunne trufne afgørelser give anledning til fornyet anfægtelse. Om salmedigteren Iver Brinch (omkring 1700) hedder det fx: »indføres i næste Udgave af DD I«, men rigtignok under en senere overvejelse suppleret af et spørgsmålstegn – og slutteligen af et »næppe«, derved blev det.⁴³ Da derimod både Ernst Frandsen i sin anmeldelse af DD I og kollegaen Ejnar Thomsen mundtligt havde undret sig over forbigåelsen af den kendte vise »Lad fare, min Sjæl, din høje Attraa« til fordel for »Hjer-teallerkæreste, forglem ikke mig« (*Danske Viser* nr.277) til illustration af 1500-tallets kærlighedsviser (DD I: 185f.), noterer BJ »med Henblik paa 2. Udg.«, at hans valg skyldes ønsket om at bringe et mere gennemsnitligt eksempel, men at dette skal suppleres; det skete så i 2. udgave (1964), hvor »Lad fare, min Sjæl, din høje Attraa« omtales som »det smukkeste Digt« i 1500-tallets kærlighedslyrik.⁴⁴ Til gengæld lader det sig ikke forklare, hvorfor Thomas Christopher Bruuns *Kærlighed paa Prøve* (1781), skønt betegnet som ét af Bruuns »ubehjælpomme Femaktsskuespil«, endte med at blive omtalt i DD, uagtet det i første omgang var dømt til forbigåelse.⁴⁵

3. Om litteraturhistorieskrivning

Af sine forestilinger om digtningen som en autonom størrelse drager BJ tidligt konklusioner vedrørende fremstillingen af dens historie. I hans indledningsforelæsning 5.9.1941 sporer man endnu en vis åbenhed i metode-spørgsmål, når det programmatisk hedder, at:

Der findes ingen patenteret litteraturvidenskabelig Metode; saa meget mere skæbnsvanger er et metodisk Fejltrin.

At have Metode i Litteraturforskningen er den Evne hver Gang at kunne anlægge det frugtbare Synspunkt.⁴⁶

Men snart noterer man et mærkbart skarpere standpunkt, når BJ lader sin anmeldelse i 1942 af Sven Møller Kristensens *Digteren og samfundet* munde ud i en programmatisk underkendelse af selve begrebet 'litteraturhistorie':

De poetiske Fænomener har nemlig deres egen Historie. Digtningens Historie er som al anden Kunsts Historie selvgyldig, autonom. Den kan knytte til sig som Hjælpevidenskaber Psykologi, Sociologi, Filosofi, politisk Historie, Personalhistorie o.s.v., men den har altid sit Maal i sig selv.

»Litteraturhistorie« er et urent Begreb, fordi det optager i sig baade digteriske og ikke-digteriske Frembringelser. Hvad vi trænger til, er en sammenhængende dansk æstetisk Litteraturhistorie. Digtningens egen Historie, med Poesien i Centrum og med Personer, Tid og Sted i tilbørlig Afstand.⁴⁷

Formuleringerne peger direkte frem mod fortalen til *DD I*, bl.a. ønsket dér om »en gavnende Opløsning af det daarlige Begreb Litteraturhistorie«. Man ser samtidig, i hvor høj grad denne poesihistorie var efter hans »egen Metode og Idé« (jf. ovf. s.106).

Standpunktet uddybes i fortalens videre konstatering af, at »Aandslivet har tre Grundaspekter, og hver af disse har Krav paa selvstændig historisk Behandling«, nemlig (1) »Videnskaben, Bestræbelsen for at sige det sande«, der bør afhandles i lærdomshistorien; (2) »Livsanskuelser (Livsvurderingen, Livsholdningen, Livsfølelsen)«, der kan føre til fx de etiske, religiøse eller etisk-religiøse følelsers historie; og endelig (3) de fænomener, der rummer »Viljen til Kunst«, hvis »Teori samles i Æstetikken«, og

som hører hjemme i de respektive kunstarters historie. Blandt disses historikere bør »den æstetisk sindede Poesihistoriker (...) tage Stade«.

Der er imidlertid ikke tale om tre båse med vandtætte skodder imellem. Således vil fx, stadig ifølge fortalen i 1944, salmedigtningen have sin plads i såvel poesihistorien som i den religiøse følelses historie, ligesom den videnskabelige teologiske litteratur hører hjemme i såvel livsanskuelses- som lærdomshistorien. Dette synspunkt kom i stigende grad til at præge BJ's senere praksis som litteraturhistoriker og kom efter mit skøn også til at præge hans efterfølgende ræsonnementer omkring åndslivets tre »Grundaspekter«. Når det således i et foredragsmanuskript fra 1949 om »Principper for Litteraturforskning« hedder, at nu ikke »Aandslivet«, men »Litteraturen har tre Aspekter, og at hver af dem har Krav paa selvstændig historisk og teoretisk Behandling«, må aspekt vel snarest betyde 'underafdeling', nemlig af den samlede 'skriftverden' (som det engang hed), for så vidt som ikke enhver skriftlig udfoldelse kan betragtes under hver af de tre synsvinkler.⁴⁸ I et sent tilbageblik (1982) optræder de to formuleringer også næsten side om side som udtryk for én og samme sag, nemlig i BJ's gengivelser af fortalen fra 1944; her tales om de tre aspekter i forbindelse med snart »åndslivet« og snart »litteraturhistorien«.⁴⁹

I sin ovennævnte anmeldelse af Møller Kristensens *Digteren og samfundet* havde BJ lanceret et restriktivt synspunkt på det litteraturhistoriske kontekst-problem, som imidlertid snarest skærpes i fortalen til *DD I*. De fyldige forarbejder og tilløb til formuleringer af denne programmatisk tekst vidner om forfatterens stilen mod det slående udtryk, fx at »Rammen eller endogsaa Sømmet stjæler Opmærksomheden fra Maleriet«.⁵⁰ Pointen er her en stærk nedtoning af idé-, kultur- og personallistoriske synspunkter, altså nogle af den litteraturhistoriske traditions grundpiller, hvortil kunne have været tilføjet de socialhistoriske synsmåder, som da var på vej frem.

Netop det socialhistoriske og politisk-historiske element lykkedes det med betydelig konsekvens at nedtone. Grundsynet var, at »Digterværk er Enmandsværk«, mens sociologien interesserer sig for »den mellem-menneskelige Virkelighed«.⁵¹ Og gentagne gange i forberedelserne til Fortale (1944) betones det, at en tidsalders institutioner kan være »med til at skabe poetiske Muligheder, men at de ikke skaber Poesien selv«.⁵² Når BJ en sjælden gang i sin litteraturhistoriske tekst nærmer sig spørgsmålet om relationen samfund-digtning, er tonen da også forsigtig og ikke alt for bestemt. Den danske klassicisms forløb ordnes således med let hånd efter 1700-tallets tronskifter (*DD II:2*). Og ligesom barok-poesien havde

stået i »Vekselforhold« til den tidlige enevælde, »korresponderer« klassicismen med den konsoliderede absolutisme (smst.). I ingen af disse sammenhænge antydes noget årsagsforhold. En lidt større rolle tildeles vel Napoleonskrigene (*DD* III:56f.) og den politisk-økonomiske situation i Danmark omkring 1850 og 1864 (smst.363f.). Men det samfundshistoriske element er så nedtonet, at det var en væsentlig grund til, at *DD* kom i miskredit, da omgang med litteratur et par årtier senere gerne skulle være socialhistorisk funderet.

Over for personalhistoriske eller biografisk-psykologiske synsvinkler stiller BJ sig vel knap så totalt afvisende som over for de just omtalte synsmåder. Der ligger allerede i *Poetik* I en nedtoning af relationen forfatter-værk til fordel for relationen værk-læser, og i et indlæg fra 1950 i debatten om Fredrik Bööks Victoria Benedictsson-monografi hedder det rent ud, at »I Stedet for at stirre vedholdende paa Digtets Oprindelse skulde man nu hellere søge efter dets Virkning«. ⁵³ Et sådant synspunkt havde han for nylig lagt til grund for det nye kapitel IV om »Hvad er en Klassiker?« i den forøgede udgave af *Poetik* II (1948). Især i tre tilfælde finder han dog biografisk-psykologisk forskning berettiget: i sjældne tilfælde kan private efterladenskaber have mere end personalhistorisk interesse (fx dele af brødrene Brandes' brevvekslinger); eller enkelte ejendommelige individer kan begrunde en særlig fordybelse (fx Kierkegaard), men da skal det være »Psykologi saa det forslaar noget, ikke Skønsnak«, ⁵⁴ endelig udelukker BJ ikke, at »biografiske Holdepunkter og psykologiske Iagttagelser i en Del Tilfælde [kan] være til Nytte ved Tolkningen af litterære Tekster«. ⁵⁵ Men han maner til forsigtighed: store ånder er i deres ydre virksomhed større end i deres intimsfære.

Med tiden blev BJ's positive orientering i retning af det biografisk-psykologiske tydeligere. Et tegn herpå kan man se i hans forslag i 1954 til Gyldendal om udgivelse af en serie små bøger om klassiske danske forfattere. ⁵⁶ Og i hans Gustav Wied-monografi (1997) sker tekstanalysen efter hans egen karakteristik »[m]ed baggrund i forfatterens biografi«. ⁵⁷

Vil man finde biografisk-psykologiske betragtninger som led i tekstanalyserne i *DD*, må man imidlertid lede med lys og lygte, se fx gennemgangen af Kingos digte til Sille Balkenborg og Birgitte Balslev (*DD* I:191f.) eller af Baggensens Seline-digte (*DD* II:52). En særstilling indtager Brorson, der i forelæsningerne 1941-42 nævnes blandt de få 1700-tals-digtere, hvis biografi »har dybtgaaende Betydning for deres Forfatterskab«, ⁵⁸ og som i *DD* II undtagelsesvis biograferes som indledning til gennemgangen af salmeværket (s.102); til samme Brorson bringer BJ sig diskret i rapport

ved hos ham at fremhæve den forbindelse af »Inderlighed« og »Klarhed«, som han selv satte som titel for sin første essaysamling (smst. s.9).

I bd. III er der måske en svagt øget frekvens af denne form for kontekstualisering, fx Steffens' betydning for Oehlenschläger (s.15), afsnittet om Grundtvigs universalromantik (s.49ff.), om Winthers »Til Een« (s.315) eller Amalie Rabens betydning for Aarestrup (s.320f.). Men det er alt i alt småting, og de bevarede forarbejder til *DD IV* viser ikke tegn på højere frekvens af denne type kontekst. Derimod er forfatterskabets rolle som kompositorisk element under forandring. Mens der i bind I og II (om tiden ca. 1500-1800) leveres forfatterpræsentationer i samlede oversigter benævnt »Digterskoler«, opgives denne kompositionsform i afsnittet om »Universalromantik« (ca. 1802-08) i bind III, hvorved digterbiografi og digtning her bringes i nærkontakt; og forarbejderne til bind IV viser, at i niveauet under den overordnede genre-mæssige inddeling i »Lyrik« og »Prosa« optræder nu forfatterskabet. Herom videre nedenfor.

I spørgsmålet om idéhistoriens plads i poesihistorien kan man iagttage en lignende bevægelse bort fra de oprindelige positioner. I »Den litteraturvidenskabelige Studiekreds«, som BJ var leder af, diskuterede man ivrigt dette spørgsmål i 1944, efter BJ's notater at dømme med det gennemgående synspunkt, at litteraturhistorien højst kan præstere idéhistorie i det små, nemlig som smagsretningers eller yndlingsmotivets historie.⁵⁹ I de tidlige bind af *DD* møder vi da også kun ubetydelige tilløb i den retning, fx at »Pietismen har saaledes været med til at forberede den potenserede Følelse af Sjælens Virkelighed, der er den Kraft, som Livet igennem førte Johannes Ewalds Pen« (bd. II:11). En snes år senere hedder det imidlertid uden forbehold i BJ's afsnit om perioden 1890-1920 i *Politikens Dansk Litteratur Historie*, at »Idéhistorien er altid den bedste indgang til poesihistorien« (bd. III (1966) s.338); og det pågældende afsnit indledes symptomatisk med et stykke om »Høffdings Humanitetsideal«.

Skønt uden tilsvarende programmatisk fanfare var omslaget imidlertid allerede sket med udsendelsen af *DD III* (1958). Sammenligner man åbningsspillet i bind II med det tilsvarende i bind III, vil man se en indkredsning af begrebet »Klassicisme« med udførlig redegørelse for de nye tendenser i genrebegreber, komposition og stil (II:1f.) afløst i bind III af indledende betragtninger over Immanuel Kants erkendelsesteori og den tyske romantiske filosofis forsøg på at »komme ud over Kants Ideer« (III:11ff.). Og i de to binds konkluderende afsnit – benævnt »Slutning« – bliver interesseforskydningen nærmest endnu tydeligere. Mens det i bind II hedder at dansk digtning i 1700-tallet først og fremmest lærte at mestre

»Ordenes Musik og Digtværkets Struktur« (s.253), hedder det i bind III, at »I det 18. Aarhundrede havde man lært at skønne paa Erfaringen« (s.421), hvorefter 1700-tallet knyttes til Aristoteles, 1800-tallet frem til 1870 til Platon. Den danske romantiks skoler gøres ganske vist ikke til en følge af den romantiske idealismes faser, men siges at falde sammen dermed; og straks efter konkluderes, at »*Romantismen* er i Danmark kritisk Idealisme« (smst.). Denne forståelse af tidsrummet 1800-70 fastholdes i artiklen »Den danske Idealisme eller Kjærlighedens Blomsterrige« fra 1968.⁶⁰

Idet vi endnu en stund udskyder betragtningen af den form for litteraturhistorisk kontekstualisering, som BJ fastholdt trods alle forskydninger, nemlig den komparative og især den genrehistoriske, og i stedet vender os til det overordnede spørgsmål om det forsvarlige eller holdbare i historisk kontekstualisering overhovedet, vil vi se, at han har sine grundlæggende forbehold. I den flere gange nævnte indledningsforelæsning (5.9.1941) spørger han således, om det overhovedet er muligt at samle et tidsrum i ét begreb, og bemærker, at forskeren i sin søgen efter åndshistorisk syntese let kommer til at forsømme »Aandernes eller Aandsprodukternes Historie«: »At forstaa er ikke blot at sætte sammen med hinanden, men ogsaa at holde ude fra hinanden«, eller med andre ord: »Distinktion er en Betingelse for sand Kombination«.⁶¹

Mere positivt og grundlæggende vedkender han sig i artiklen »Tidshverv« (1947) den »Drift mod Tidløsheden«, der – med al respekt for den historiske forsknings resultater – bestemmer hans litteraturopfattelse og bærer tankegangen i *Poetik* I og II, ikke mindst bestemmelsen af begrebet en klassiker i 2. udgave af bind II (1948). Det fremhæves som »logisk, at Retningen bort fra det blot historiske Syn er en Tilnærmelse til det tidløse Syn«.⁶² Endnu i 1951 fastholdes dette standpunkt i artiklen »Æstetisk Karakteristik og Vurdering«, hvor det benævnes »Konstantisme«.⁶³ I den sidste ende bunder denne opfattelse imidlertid i et menneskesyn, der snart skulle undergå forandringer, jf. nedenfor.

BJ's forbehold over for den historiske kontekstualisering hænger endelig sammen med hans geni-begreb. Uanset hvor meget forskeren borer i forudsætningerne for den store digters værk, bremses han af

den Gaade, der hedder Begavelse. L'esprit soufflé où il veut: den benaadede Digtersjæl opstaar i en Kultur efter Love vi vel skal vogte os for at formulere. Geniet er Tidens Mirakel (*DD* II:15).

I forelæsningerne 1941-42 hed det tilsvarende, at »Geniet er inkommen-

surabelt med sin Tid«, her med blyants-tilføjelsen: »Derfor kan Aandshistorie til syvende og sidst kun være deskriptiv, ikke kausal«. ⁶⁴ Denne tankegang fastholdes i et interview 1996: »Oehlenschläger var en begavelse – derfor fik vi romantikken på det tidspunkt (...) Næste gang der så kommer (...) et stort talent, som slår igennem, så kommer der en ny bølge, og så må den gamle dø ud«. ⁶⁵ Men det forlyder ikke, om man omvendt kan slutte, at enhver af de perioder, litteraturhistorikeren opererer med, kan begrundes ud fra et genis eller blot et stort talents fremtræden.

4. Menneskesynet

Den just omtalte »Drift mod Tidløsheden« eller »Konstantisme« bundes som antydet i en »Grundopfattelse af den menneskelige Psykes Indretning og af den menneskelige Natur overhovedet«, der postuleres i indledningen til *Poetik I* (1941), ⁶⁶ og som kommer til fuld udfoldelse i et nytillkommet kapitel om »Hvad er en Klassiker?« i 2. udgave af *Poetik II* (1948), nemlig at »Menneskene, der fysiologisk næppe har ændret sig væsentlig i Aartusinder, til alle kulturbevidnede Tider har næret samme fundamentale Følelser«. Og videre: »Det fællesmenneskelige er det artsbestemte i hver af os nulevende og i alle Tiders Mennesker«. ⁶⁷

Med tiden blev dette standpunkt mærkbart modificeret, således i forbindelse med nogle forelæsninger i Tórshavn i december 1977 om Holberg og hans samtid, der førte til en bog beregnet for den højere undervisning om *Holberg og hans tid* (1980). Med overskriften »Hvad er et menneske?« stilles her i kapitel 1 det »spørgsmål, som vi kan og bør stille enhver tidsalder, hvis forhold vi ønsker at kende«. ⁶⁸ Symptomer på en tidligere gradvis tilnærmelse til dette standpunkt kan måske udlæses af BJ's kronik om »Holberg og Psykologien« i 1954; ⁶⁹ om de ændrede signaler også har præget en øvelsesrække over »Europæisk og dansk-norsk åndsliv i Holbergs tidsalder« (foråret 1960), er uvist. I bogen om *Verdenslitteratur* (1982) spørges der ligeledes, og nu konsekvent gennemført, til skiftende tiders menneskebillede. Samtidig giver BJ en indgående og nuanceret kommentar til sit ændrede synspunkt i artiklen »Vejen ad hvilken...« (1982), hvor det efter en omtale af menneskesynet i *Poetik* hedder:

Og jeg mener nok stadig, at menneskeracen ikke har ændret sig i årtusinder. Men jeg har med voksende klarhed indset, at skiftende tidsaldre opfatter sig selv, dvs. deres menneske, meget forskelligt. I den forstand vil jeg gerne tale om barokmennesket. ⁷⁰

Det fremgår tydeligt, at ændringen eller nuanceringen af det oprindelige standpunkt er foregået gradvis. En vigtig tilskyndelse til denne proces var utvivlsomt BJ's læsning af Henning Høirups bog *Fra døden til livet. Grundtvigs tanker om liv og død* (1954), hvor han kunne læse om Grundtvigs opfattelse af mennesket som tredelt i »legeme«, »sjæk« og »ånd«; derimod ses BJ ikke at have interesseret sig for omtalen af dette emne i Høirups disputats i 1949.⁷¹

Høirup-læsningen førte til en erkendelse af, at det tre-delte menneske-billede ikke blot var karakteristisk for Grundtvig, men for større dele af dansk guldalders menneskebillede; i BJ's udgave til skolebrug af Paludan-Müllers *Adam Homo* (1965) påvises det således hos Kierkegaard og Paludan-Müller (s.257f.); og i artiklen »Tilbageblik på danskstudiet« (1992), der bl.a. omtaler læsningen af Høirup og det derved vundne »klar-syn« på dansk guldalder, nævnes yderligere Ingemann, Sibbern og Poul Møller som eksponenter for dette menneskesyn.⁷² Det fremstilles ikke direkte i *DD III*, men med sin betoning af menneskets ideale (eller religiøse) bestemmelse i kraft af 'ånden' passer det ind i BJ's afsluttende billede af dansk romantik og romantisme som en idealistisk periode.

Fordybelsen i 1800-tallets idealisme, især som denne ytrer sig i Paludan-Müllers fremhævelse af viljen som udtryk for den etisk sande personlighed, lader sig uden vanskelighed se i sammenhæng med en gennemgående linje i BJ's intellektuelle tilværelse, der kan følges tilbage til i hvert fald midten af 1920'erne, hvor han noterer sig uddrag af *Adam Homo* (»Man tager sit Parti«) og holder foredrag om Ibsens *Brand*.⁷³ Den tidlige fascination af viljen som menneskelivets afgørende moment blev sidst i 1920'erne bestyrket ved en intens læsning af især Harald Høffding, men også Henri Bergson og den franske digterfilosof Jean-Marie Guyau; den ligger videre bag afhandlingen »L'héroïsme chez Corneille« (*Edda* 1932) og kommer til markant udtryk i åbningsordene til første bind af *Poetik* (1941): »Livet i sin Grund er Vilje. Organismens Livskraft er dens Livsvilje, den lever fordi den vil leve. Aandens Funktioner er alle Viljesytringer«. ⁷⁴ Det var således ikke en nylig opstaaet interesse, der pludselig blandede sig i BJ's oprindelige projekt om at skrive de poetiske motivers og teknikkers historie i en fremstilling disponeret efter genrer.

5. En litteraturhistorie disponeret efter genrer

BJ's ideer om en litteraturhistorie disponeret efter genrer kan i hvert fald føres tilbage til først i 1930'erne, da han som led i forberedelsen til skole-

embedseksamen sammen med studie- og Regens-kammeraten Niels Nielsen opstillede skematiske oversigter over den danske litteraturs genrer og samtidig disponerede en eksamensskriveøvelse over ældre dansk drama efter genrer – uden at vinde Hans Brix' varme bifald.⁷⁵

Genremæssige inddelinger kendes som bekendt i dansk litteraturhistorieskrivning hos N.M. Petersen, Vilhelm Andersen og ikke mindst Julius Paludan, men den afgørende tilskyndelse kom utvivlsomt fra Paul V. Rubows stramning af begreberne om den litterære forsknings spilleregler, især hans programmatisk understregning af genrens betydning: »en Digers halve Skæbne er den Tilstand, hvori han modtager Genren, han dyrker. Skæbelse af Intet kendes ikke i den litterære Erfarings Verden«. ⁷⁶ BJ's oplevelse af Rubows genretænkning anvendt på et større stofområde fremgår af hans fyldige noter fra den nybagte professors forelæsninger over dansk 1700-tal i 1930-31;⁷⁷ her fremstilles digtningen konsekvent og detaljeret efter genrer (heroide, idyl, ode etc.) i en orden, der kan anes i Rubows *Dansk Litteraturhistorie i Omrids* (1931), og som formentlig ligger som en vigtig tilskyndelse bag *DD II*.

Selv udfoldede BJ de følgende år et genrestudium i prisopgaven om Holbergs moralske skrifter (KU 1936) og disputatsen i 1938 om Holbergs epigrammer, nu med Rubow, der i mellemtiden havde ommøbleret sine forskningsmæssige prioriteringer, som en skeptisk kritiker, der sporede »Overtro paa Genrebegrebet i Dr. Billeskov Jansens Bog«. ⁷⁸ De følgende år, som dansk lektor ved Sorbonne 1938-41 var BJ som nævnt stærkt optaget af teoretiske overvejelser over digtningens væsen, der peger frem mod især det første bind af *Poetik* (1941). Men med sin første forelæsningsrække efter ansættelsen som docent i september 1941, der som allerede berørt handlede om det 18. århundredes litteratur og strakte sig frem til og med efteråret 1942, var han tilbage i genrehistorien.⁷⁹

En bevaret indholdsfortegnelse til »Forelæsninger over det 18. Aarh.'s Poesi [rettet > Lyrik]« (med påskrift »Sept.41 – April 42«) viser en klar inddeling af lyrikken i »Satire«, »Naturdigtning«, »Læredigtet«, »Oden«, »Elegi«, »Heroide«, »Religiøs (kristelig) Poesi«, »Viserne« og »Forskellig Lejlighedspoesi«. Tilsvarende grupper optræder også – og i denne rækkefølge – i Rubows nysnævnte forelæsninger, der yderligere opererer med idyldigtning og epigram, (hvortil selvfølgelig kommer de øvrige, ikke-lyriske, genrer). Hvis man nu betragter Rubows forelæsninger som en slags afsæt for BJ, kan man med dennes forelæsninger 1941-42 som mellemstation iagttage en betydelig forenkling af genresystemet i *DD II*, hvor genrer med rødder i antikken som ode, elegi og heroide (men også vise-

digtingen) elimineres som overordnede kompositoriske størrelser (men nok nævnes i løbende tekst som typiske for perioden, fx *DD* II:25) og stort set inkorporeres i delgenren »Lejlighedslyrik«; denne bliver nu den første og største delgenre under »Lyrisk Kunst«, fulgt af »Satirisk Lyrik«, »Didaktisk Lyrik«, »Deskriptiv Lyrik« og »Religiøs Bekendelseslyrik«. På beslægtet vis bliver idyldigtingen (som udgjorde et afsnit i Rubows forelæsninger, men ikke i BJ's 1941-42) kort behandlet i en fodnote til afsnittet om »Versfortælling« (*DD* II:142). Det er ikke uden videre et klassisk genresystem, man møder i *DD*, men et moderne, udsprunget af det foreliggende behov.

Vi vil lade BJ's praksis som genrehistoriker i øvrigt ligge et øjeblik endnu og følge hans genre-overvejelser lidt videre. Et vigtigt vidnesbyrd herom er et maskinskrevet manuskript med titel »Poetik III. Genrernes Æstetik« (12 s. fol.), som i december 1946 blev fremlagt til diskussion i »Den litteraturvidenskabelige Studiekreds«.⁸⁰ Her opereres i første plan med de »primære Genrer« (lyrik, epik, drama), som ikke (med et begrebssæt fra *Poetik* I-II) relateres til »Motivplanet«, men til »Realisationsplanet«; med andre ord:

Vi skal ikke efterspore Genrens Oprindelse i Digternes Sjæl, men betragte dens Fremtræden for Tilhører, Tilskuer, Læser. Vi skal tage Digterværkerne i deres praktiske Eksistensformer, deres Funktioner (s.2).

De tre primære genrer karakteriseres nu efter tur ud fra kriterierne »Virkeart« (fx er lyrikken »musikalsk«), »Tempus« (fx er lyrikken »mangetidig«), »Durée« (fx er lyrikken »Momentan«) og endelig »Dynamik« (fx er »Lyrikkens Bevægelse (...) et Kredsløb«). Efter denne bestemmelse af primærgenrernes universelle egenskaber, deres »Konstanter«, kan forskeren i andet plan iagttage disses »Blandinger og Krydsninger i Poesiens tekniske Historie, der er Skildringen af de sekundære Genrers Fremtrædelsesformer« (s.10). Disse er resultat af »utallige tekniske Mutationer efter Motivernes Behov« og kan ud fra en nøjeregnende betragtning sættes lig med antallet af eksisterende digterværker: »strengt taget er hvert Værk sin sekundære Genre« (s.12).

Som bekendt forblev det tredje bind af *Poetik* på tegnebrættet. I et kapitel om »Komposition og Genre« (1963), som BJ senere betegnede som udkast hertil, er ræsonnementerne fra 1946 stort set forladt.⁸¹ Men tanken

om »de tre Grundgenrer eller primære Genrer« er fastholdt (s.110), ligeledes det synspunkt, at hver af disse »omfatter utallige *sekundære* Genrer« (s.119). Der tilstås således genrehistorikeren en betydelig frihed til at kombinere og disponere sit stof.

Ikke uden grund karakteriserede BJ i manuskriptet om »Genrernes Æstetik« fra 1946 sin tilgang til genreæstetikken som empirisk (s.1) og kunne også senere med rette mene, at denne sås eksemplificeret i *DD*.⁸² I øvrigt beskrev han sin status som genreforsker lidt forskelligt hen over årene. I en polemik mod Ernst Frandsen og dennes anmeldelse af *DD* I karakteriseres således Frandsens påstand om, at BJ skulle tænke i genrer, som mindre træffende; snarere må man sige, hedder det her, at »jeg tænker i Motiver, i den Betydning jeg har givet dette Ord«. ⁸³ Når BJ senere (1963) uden forbehold omtalte *DD* som et genrehistorisk værk, skete det med henvisning til genrehistoriens særlige egnethed ved den æstetiske komparation og vurdering: »I Genrehistoriens komparative Litteraturbedømmelse kan gennemføres en kritisk Nuancering som næppe i nogen anden Sammenhæng«. ⁸⁴ Endnu senere (1992) stod det rendyrkede genresynspunkt som et tilbagelagt stadium: »Jeg begynte i det genre-historiske, men siden er perspektivet blitt utvidet til generell åndshistorie«. ⁸⁵

BJ's praksis som genrehistoriker må ses i lyset af hans tanker om de primære og sekundære genrer. En inddeling efter de primære genrer lyrik, epik og dramatik gennemføres i betydeligt omfang i fremstillingen frem til 1700, som dog også samler nogle genremæssigt heterogene tekster under overskriften »Satire« (I:149-61), hvorefter videre nedenfor. I bindet om 1700-tallets genrebevidste klassicisme gennemføres denne inddeling uden problemer. Men i bind III om »Romantik og Romantisme« suspenderes den ganske i afsnittet om »Universalromantik« (ca. 1802-08), der således kan siges at afspejle denne periodes afvisende holdning til genreæstetikken, hvorved altså i praksis forfatterskabet indføres som inddelingsgrund i niveauet under perioden; og i kapitlet om »Nordisk og sentimental Romantik« står, på niveau med afsnit om de tre primær-genrer, et afsnit om »Reaktioner mod Romantikken«, hvor genrerne ligeledes blandes. Endelig genindføres den kompromisløse inddeling efter hovedgenrerne i perioderne 1825-50 og 1850-70; og forarbejderne viser det samme princip fastholdt i det planlagte bind IV.

Den stedvise suspension af genreinddelingen indebærer naturligvis, at en række vigtige tekster som fx »Aladdin« eller *En dansk Students Eventyr* ikke kan anskueliggøres som led i henholdsvis læsedramaets eller den store prosafiktions historie. Ud af genrehistorien trækkes også, men af

andre grunde, Hertz' *Gjenganger-Breve*, der således ikke ses som didaktisk poesi på linje med fx Reenbergs *Ars poetica*, men kun som litteraturkritik; ej heller for de to store tankedigte i Heibergs *Nye Digte* (1841) er der rum i kapitlet om lyrikken 1825-50, kun som filosofiske tekster i afsnittet om »Romantismens Digttere og Kritikere« (*DD* III:154).

Hermed har vi bevæget os fra de primære genrers problemer til de sekundære genrers. Med BJ's ovennævnte opfattelse af disses i princippet uendelige antal er der tilstået genrehistorikeren stor manøvre-frihed. Alligevel kunne indplaceringen i underkategorier volde problemer. Det gælder især »Reformationens Satirer« (*DD* I:149ff.), der i forelæsningsrækken 1941-42 står som forløber til 1700-tallets satiriske digtning.⁸⁶ Blandt forarbejderne til *DD* I findes imidlertid både en placering af reformationsdramaet under overskriften »Dramaet i 16. og 17. Aarh.« og andetsteds et manuskript med overskriften »Reformationssatirer« rettet med blyant til »Reformationsdramaet« samt en senere overstreget påskrift: »bør stilles i en Gruppe for sig *mellem* Epik og Drama« – næppe tillokkende for en genrehistoriker.⁸⁷ I forarbejderne til gennemgangen af Sehesteds *Dydernes Prøvesten* hedder det tilsvarende: »indsættes under *Drama* [og tilføjet med blyant] eller *Satire*?«, samt i senere påskrifter: »det er en Moralitet i Barokstil« og »en Læsemoralitet«.⁸⁸ Endelig førte Mogens Skeels *Grevens og Friherrens Komædie* til anfægtelser: »Kunde ogsaa være anbragt under *Satire*«.⁸⁹ Det endte med, at reformationssatirerne kom i afsnittet om »Satirer«, rigtignok med den indledende bemærkning, at »Satire er ikke en Genre, men en bestemt poetisk Attitude (...) med varieret Fremtoningspræg: Drama, Epik, Lyrik« (*DD* I:149).⁹⁰ Sehesteds tekst bestemmes som et skoledrama i barokkens gevandter (*DD* I:220) og Skeels satiriske tekst ligeledes som drama, med præg af Molières teknik, men uden hans lune og fantasi, hans »*gaîté*« (*DD* I:227).

Det er inden for rammerne af de sekundære genrer, man møder tilfælde af den æstetiske komparation og vurdering, BJ så som genrehistoriens væsentlige styrke, jf. citatet ovenfor. De ligger altså i skæringspunktet mellem værkets genrehistoriske og komparatistiske dimension og skal omtales nærmere i næste afsnit om værkets historiske komposition.

Som allerede antydnet må man i flere tilfælde på de sekundære genrers niveau savne sammenhængende afsnit om teksttyper, som kunne forventes i en genrehistorisk fremstilling. Nævnt er allerede elegien, oden og heroiden, der måske kunne ventes fastholdt som kategorier i netop det klassik-imiterende 1700-tal, men nu opsluges af den meget omfattende kategori »Lejlighedslyrik«; heri indlemmes så samtidig periodens kærlig-

hedslyrik (Baggesen, Staffeldt), mens den har selvstændig eksistens i både den foregående og efterfølgende periode; man kan allerede her notere, at disse 'forsvundne' genrer kun dyrkes sent i 1700-tallet, mens BJ gerne opererer med digtarter, der strækker sig hen over århundredet og illustrerer hele udviklingen. Til gengæld forsvinder kategorien lejlighedslyrik efter 1800. (Måske fordi en meget betydelig del af lyrikken nu blev 'lejlighedslyrik' i Goethes forstand: ikke digte til, men ud af lejligheden?).

Blandt sekundære genrer, der kommer til at stå mindre skarpt, kan nævnes kortprosaen: Eventyret, hvis tidlige forekomster hos Oehlsenschläger, Ingemann m.fl. omtales i forskellig sammenhæng og derefter i en skitseret opsummering som optakt til det store afsnit om H.C. Andersens indsats (DD III:267), illustreres ikke ved komparative analyser, og senere forekomster (hos Goldschmidt) inddrages ikke i en samlet genremæssig betragtning; tilsvarende opløses novellegenren i et stort og smukt kapitel om Blichers samlede novelleproduktion (mindre træffende benævnt »Den jyske Novelle«) og spredte omtaler af fx Chr. Winthers og Goldschmidts indsatser. Med i billedet hører, at fra og med DD III sammenføres i stigende grad lange og korte prosaformer i samme afsnit, altså ikke umiddelbart sammenlignelige æstetiske fænomener; i bind IV er dette princip helt gennemført.

Den deraf følgende de facto ophøjelse af forfatterskabet til inddelingsgrund umiddelbart under 'de primære genrer' er, som det vil være fremgået, vidt fremskreden allerede i bind III. Som Blichers heterogene novelledigtning behandles samlet som »Den jyske Novelle«, således går det Goldschmidts roman- og novelledigtning i 1840'erne, der samles i kapitlet »Den jødiske Fortælling«, ligesom også hans senere bidrag til de lange og korte prosagenrer afhandles samlet (III:388ff.).

Særlig vanskeligt er det nok at danne sig et indtryk af romandigtningen 1800-70, især den fremtrædende underafdeling, der behandler en ungs opvækst, ofte benævnt udviklings- eller dannelsesromanen. Mulige medlemmer af denne familie må nu søges blandt »Reaktioner imod Romantikken« (Poul Møller, s.144ff.), eller under den historiske roman (Hauch, s.253f.), den pittoreske roman (H.C. Andersen, s.261-65), den jødiske fortælling (Goldschmidt, s.309ff.) eller endelig i afsnittet om fortællekunst 1850-70 (Ingemann, Goldschmidt, Andersen, Schack, Paludan-Müller, s.388ff.). Det er måske symptomatisk for dette forløb, at romanafsnittene som helhed vrimler med betegnelser på romantyper, der imidlertid ikke fastholdes: Vandrerroman, skæmteroman (s.145), karakterroman (s.250), københavnerroman (s.252), nutidsroman (s.254), pittoresk

roman (s.260), kunstner- og udviklingsroman (s.299), diskussionsroman (s.300), udviklingsroman (s.308), tendensroman (s.388), problemroman (s.388), livs- og tidsroman (s.398), Italiensroman (s.399), hjemstavnsroman (s.400) samt naturligtvis historisk roman og måske endnu flere.

Man kan altså sammenfattende notere, at det store historiske udblik over de sekundære genrer bliver mindre fremtrædende, efterhånden som arbejdet på *DD* skred frem for at svinde helt bort i det planlagte bind IV. For at give et afbalanceret billede heraf – og ikke blot som kritiker efterlyse en anden bog end den faktisk foreliggende – må man imidlertid tage genrehistoriens vanskelige samspil med værkets periodisering i betragtning.

6. Fortidsbilledet. Den historiske komposition

Den overordnede kronologiske inddeling i *DD* er uventet traditionel: Med »Oldtiden« (den før-kristne tid), »Middelalderen« (den katolske tid), »Sekstende og syttende Aarhundrede« og »Klassicismen« (1700-tallet) ligger BJ i sporet efter N.M. Petersen, herunder dennes »lærde Tidsrum« (1560-1710); »Romantik og Romantisme« (1802-70) og det planlagte bind om tiden efter 1870 viser ligeledes et genkendeligt mønster. Periodiseringens kriterier hentes, som det ofte er set i litteraturhistorieskrivningens historie, fra vidt adskilte områder. Især bemærker man, at den nye kunstdigtning efter ca. 1630, der jævnlig omtales (fx *DD* I: 66ff., 93, 122, 222), ikke giver anledning til periodeskel af første grad i en fremstilling, der vil følge de poetiske teknikkers historie; det var et punkt, BJ ikke tog stilling til i sin reaktion på Ernst Frandsens anmeldelse (i *Orbis Litterarum* III/1, 1945), og den tanke melder sig, at periodiseringens problemer måske ikke havde BJ's helt store interesse under arbejdet med de første bind af *DD*. Han kom også lige fra en intens beskæftigelse i *Poetik* med litteraturens og litteraturforskningens ahistoriske aspekter.

Dog er BJ i sin håndtering af de store periodeskel og digterværkernes (eller forfatterskabernes?) placering i forhold til dem en svoren tilhænger af klare linjer og følger på dette punkt sin lærer Paul V. Rubows advarsel mod »den Metode der gaar ud paa at etablere Overgange og Kontinuitet, fordi rige og veloverleverede Litteraturer saa at sige værgeløst udleverer Forskeren det han ønsker«. ⁹¹ Man kan se BJ nærme sig dette standpunkt: I forelæsningerne 1941-42 placeres Tøger Reenberg, Jørgen Sorterup og Vilhelm Helt tidligt i 1700-tallet, men i *DD* tilhører de det udgående

1600-tal.⁹² Skønt betegnelser som præklassicist og præromantiker kan forekomme i løbende tekst (fx om henholdsvis Reenberg og Staffeldt, *DD* I:78 og II:31), får de ikke konsekvenser for periodiseringen. Principielt formuleres dette standpunkt i ordene om, at en ny poetisk anskuelse ikke er en realitet første gang den udtrykkes, men når den »virker«: »Den Ild, der ikke fænger, er ikke til« (*DD* II:30). Når Ewald, Sander og Samsøe m.fl., trods alle tegn på opbrud fra klassicismen dog fastholdes som klassicister (*DD* II:18f., 239), har det altså en art sammenhæng med, at romantikken endnu ikke 'er til'. Digtere ses hellere som udløbere af en periode end som forløbere til en ny. Det er da en undtagelse, at Laurids Thuras epos *Hans Rostgaards Liv og Levned* fra 1690'erne (trykt 1726), skønt det karakteriseres som præklassicisme, dog placeres under »Klassicismen« (*DD* II:132). Og det er ligeledes en undtagelse, nu på delperiodernes niveau, når »Løftelsens mange Kildespring 1746-66« (*DD* II:11ff.) ses som en forberedelse til 1770'ernes patetiske digtning.

De delperioder, der fungerer i etagen under den nysnævnte overordnede inddeling, håndteres lidt forskelligt: Oldtidens adskillige århundreder underinddeles ikke, middelalderen ej heller, skønt en kronologisk udvikling inden for folkeviserne stedvis antydes (*DD* I: 28, 37, 39); men BJ er i betragtning af den fragmentariske overlevering af middelalderens tekster principielt varsom med syntesedannelser. Også tidsrummet fra reformationen frem til Holberg ses under ét, mens 1700-tallet overskues i fem stadier, der med let hånd og uden insistere på årsagssammenhænge relateres til århundredets tronskifter. Denne underinddeling gælder imidlertid især den indledende oversigt over »Klassicismens Digtterskoler«, mens de efterfølgende kapitler om periodens »sekundære« genrer under »Lyrisk Kunst« og »Fortællekunst« behandler disse i deres samlede forløb hen over hele århundredet; »ved at følge Genrens Skiften inden for et ret langt Tidsrum kan vi direkte faa Tag i Poesiens Forvandlinger«, hedder det programmatisk (*DD* II:33). Den ovennævnte (s.125f.) reduktion i antallet af lyriske delgenrer ved overgangen fra forelæsningerne 1941-42 til *DD* II kan da i denne sammenhæng ses som en tendens til at uddestillere teksttyper, der lader sig følge gennem hele det pågældende tidsrum.

Derimod sker der i kapitlet om de sekundære genrer under »Dramatisk Kunst« en vis tillem্পning af dispositionen til de fem kronologiske stadier i »Klassicismens Digtterskoler«. Og i *DD* III får denne nye praksis fuldt gennemslag: 1800-tallets første 70 år opdeles i fire delperioder på henholdsvis 6, 17, 25 og 20 år, og denne underinddeling omfatter ikke blot den oversigtsmæssige præsentation af »Digtterskoler«, men også de genreis

ordnede tekstanalyser. Delperioder af endog særdeles kortvarig karakter får nu en hidtil ukendt vægt i BJ's litteraturhistoriske konstruktion og synes at hænge sammen med en betragtning af delvis forfatterpsykologisk karakter. I *DD II* havde BJ gjort kort ophold ved det forhold, at den ældre Holbergs komediedigtning indebar en tilnærmelse til den nye smag for alvorlige lystspil omkring 1750, der ikke skyldes hans alder, men ønsket om at følge genrens udvikling (s.184). Muligvis i forbindelse med en undervisning i litterær periodelære i 1955 (jf. ovenfor s.110), muligvis også under indtryk af Paul V. Rubows afsnit om »Romantisme« i *Saga og Pastiche* (1923), ses nu en skærpet opmærksomhed for den ældre digters tilpasning til nye strømninger, som i artiklen »Betragtninger over Begrebet Periode« (*Festskrift til Paul V. Rubow*, 1956) formuleres principielt som en psykologisk lovmæssighed:

Der er ogsaa i Aandslivets Gang en Inerti, som holder ældre Forestillinger vedlige, men næsten aldrig uden Tilnærmelser til den nye Smag. Hvis en Kunstens Mand ikke er stivnet i Aarerne, vil han inderst inde gerne vise, at hans Værk er i Pagt ogsaa med den nye Tid, hvis Bannerførere han aabenlyst foragter (s.28).

Denne tætte sammenbinding af forfatterpsykologien med periodiserings teori er en nydannelse i forbindelse med arbejdet på *DD*. Man kan finde det rimeligt ikke at fastholde en digter på hans forfatterskabs første stadium; men tankegangen fremmer ikke den genrehistoriske fremstilling, der trives dårligt med så korte tidsstræk som fra 6 til 25 år. Nogle konsekvenser heraf er allerede opregnet i anden sammenhæng (ovenfor s.128ff).

Inden for rammerne af de sekundære genrer er, næst efter den gennemgående strengt overholdte kronologiske orden, komparative tekstsammenstillinger det herskende kompositoriske princip. I to former: For det første redegøres genetisk-komparativt for dansk digtekunsts europæiske forbilleder og mønstre. Dette træk kan følges fra fx kapitlerne om folkevisen (*DD I*:20f.) eller *Hexaëmeron* (*DD I*:110ff.) frem til 1700-tallet, fx i den indtrængende analyse af *Peder Paars* (*DD II*:124-32). I dette bind kommer komparatismen til fuld udfoldelse i de udførlige redegørelser for ikke blot de europæiske mønstre, men derefter også oversættelser heraf til dansk og endelig genrens danske originaler (se fx *DD II*:148ff. og *III*:224f.). Slægtskabet med generationsfællen Hakon Stangerups disputats om *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede* (1936) falder her i øjnene.

Efter 1800 tænkes den europæiske digtning imidlertid ikke blot som

påvirkning på eller mønster for enkelte digterværker eller hele genrer, men fremstilles i samspil med de danske digterskoler og (dermed) delperioder. Heri må man formentlig søge den afgørende tilskyndelse til at overføre de europæiske termer 'romantik' og 'romantisme' til danske forhold, uagtet den betragtelige forskel på ikke mindst den europæiske og den danske romantisme. Det sker rigtignok med betoning af, at de danske digtere foretog »et strengt og selvstændigt Udvalg (...) blandt de nye Ideer og Former, som de store Lande frembragte« (DD III:151); men det var ikke tilstrækkeligt til at afbøde en stærk kritik af især påstanden om en dansk 'romantisme'.⁹³ Uanset hvordan man stiller sig til kritikken af BJ's romantisme-begreb, bør det imidlertid med henvisning til citatet ovenfor nævnes, at anvendelsen af dette begreb i DD III ikke nødvendigvis indebærer, at ethvert værk, der omtales under denne kategori er 'romantisk', kun at romantisme optræder hos nogle (yngre) forfattere, mens andre (ældre) forfattere i et vist omfang tilpasser sig.

For det andet åbner den genrehistoriske fremstilling som allerede berørt for sammenstilling af æstetisk sammenlignelige størrelser, for æstetisk komparation. De mange fortrinlige eksempler herpå hører blandt de stærkeste indsatser i DD, der i denne forbindelse kan afpasse analysens udførlighed efter emnets værdi og betydning; eksempler herpå er legio: se fx den pædagogisk anskuelige placering af Elias Naurs *Golgotha paa Parnasso* i centrum af tidens øvrige bibelske genfortællinger (DD I:135ff.), Brorsons salmedigtning i samspil med samtidens (DD II:100-12), sammenstillingen af Tullins, Ewalds og Colbjørnsens naturlyrik (DD II:90-95) eller den episke digtning i 1800-tallets første årtier, centreret om Oehenschlägers *Helge* (DD III:109ff.). Denne kompositionsform er imidlertid mindre fremtrædende i DD III pga. den tættere periodisering i dette bind.

Disse hyppige og vellykkede æstetiske komparationer er imidlertid ikke de eneste udtryk for værkets styrke, når det gælder overskuelig og perspektivrig ordning af større stofmængder. Kapitlet om »Folkebøger« kunne nævnes i denne forbindelse (I:143ff.) eller 15-1600-tallets salmedigtning med tilbageblik til genrens forløbere i middelalderen og varsel om dens senere pietistiske udfoldelse (I:162ff.). Et brilliant eksempel er placeringen af *Kærlighed uden Strømper* i centrum af tidens heroiske skuespil, men især set på baggrund af det »enestaaende Tragedieaar« 1772, hvor BJ, som han siger, skraber bunden for at kaste fuldt lys på Wes-sels parodi (DD II:188ff., især 204-07). Samtidig viser det BJ's lette og udogmatiske håndtering af sit genrebegreb, der her suspenderes, så denne tekst ikke behandles som litteraturkomedie, men – i lighed med Ewalds

De brutale Klappere – kan indføjes i sin drama- og teaterhistoriske sammenhæng (jf. *DD* II:225). Det er her teatersituationen og den æstetiske holdning, der betones frem for genren.

Den teksthistoriske sammenhæng er da den eneste historiske kontekst, værket helhjertet byder på. Det var ikke til dets gunst, at det fra omkring 1970 blev mødt af en kritik, der stillede ubønhørlige krav om tekstens netop historiske – og det betød socialhistoriske – placering og dermed ramte *DD* såvel som den nykritiske retning i kritikken. Men værkets fremdrift blev formentlig først og fremmest bremset af forfatterens ændrede metodiske og filosofiske standpunkter. Ærgerligt, kan man mene, for et af sit århundredes interessanteste, måske dets mest interessante litteraturhistoriske projekt.

Noter

- 1 Dette manuskript ligger i Kasse 59 i F.J. Billeskov Jansens »Efterladte papirer« i Det Kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling (Acc.2004/69). Samlingen består p.t. af 184 kasser, overvejende i format A-4, højde 5-6 cm., hvortil kommer et antal kasser med seddelkataloger. Registrant forefindes. Forarbejder til og papirer vedrørende *Danmarks Digtekunst* ligger især i Kasserne 5-8 samt 87-93. Det skal ved benyttelsen bemærkes, at arkivet i mindre grad er anlagt som et monument over fortidens bedrifter, men snarere med henblik på kommende arbejde, fx kommende nye udgaver af *Danmarks Digtekunst*. Dette værks paginering udgør i vidt omfang et ordningsprincip for papirer vedrørende dansk litteraturhistorie. Der henvises til denne samling med »Ks.« + nummer. Og der henvises til *Danmarks Digtekunst*, fotografisk optryk, 2.udgave 1964.
- 2 Ks.58.
- 3 Ks.7.
- 4 Breve fra Ejnar Munksgaard til Algot Werin 14.7., 28.7. og 9.8.1943; brevkoncept fra Algot Werin til Ejnar Munksgaard 2.8. og 13.8.1943 (»C.W.K. Gleerups Bokforlag i Lund: Korrespondens«, 1943, Universitetsbiblioteket i Lund). – Ifølge forlaget Munksgaard Danmark A/S og dets tidligere direktør Peter Hartmann er Munksgaards arkiv fra ældre tid ikke bevaret.
- 5 Følgeskrivelse herom i Ks.7.
- 6 KB: Tilg. 275.

- 7 *Nye Bøger/Novi Libri* fra Munksgaards Forlag, 1944/6, s.87f.
- 8 Ks.89.
- 9 Ks.90.
- 10 Indledende hilsen til Hans Brix og kladde til indledningsforelæsningen 5.9.1941 samt indholdsoversigt over hele forelæsningsrækken (Ks.92). Sidehenvisninger i sidstnævnte muliggør identificering af et stort antal enkelte forelæsninger, der nu ligger spredt her og andetsteds. – Renskrift af indledningsforelæsningen, pagineret 1-15, hvorefter slutningen mangler (Ks.91).
- 11 Notat i Ks.88.
- 12 27.5.1946 i »Förening för litteratur- och konsthistoria«, Göteborg. (Ks.88).
- 13 I fortalen til *DD II* (1947) nævner BJ stud.mag.'erne Anders Damsgaards og Anne Bech-Jespersens (senere Anne E. Jensen) bistand ved etablering af fremstillingens grundmateriale. Udeladt i 2.udgave 1964.
- 14 Eksempler herpå i Ks.88 og 89.
- 15 Ks.93.
- 16 »Optegnelser paa San Cataldo« i Ks.92. Jeg er desværre ikke i besiddelse af mine noter fra BJ's forelæsninger, som jeg fulgte regelmæssigt i min studietid fra sept. 1951 til maj 1956. Men det står klart for min erindring, at forelæsningerne i 1956 I var en genoptagelse af tidligere behandlet stof, der nu fik en ny formning. Skulle læsere ligge inde med forelæsningsnoter fra den tid, ville de interessere mig meget.
- 17 BJ's tidlige bølge af kronikker er stort set samlet i *Inderlighed og Klarhed* (1948) og *Naturen, Menneskene og Bøgerne* (1951). De kan – unægtelig med noget kniberi – siges at opfylde en profeti, som Henning Kehler havde fremsat i en noget spids anmeldelse af *Poetik I* (24.1.1941, optrykt i *Mild Latter* (1943) s.29-33): at den unge og højvidenskabelige BJ, når han først er blevet professor (det skete 1946), kan »give Litteraturvidenskaben et Spark, saa den flyver hen, hvor Peberet gror, og ordentlig prøve paa at slaa Gækken og et eventuelt kritisk Talent løs i journalistiske Essays og Kronikker« (s.30).
- 18 Brev fra BJ til Hans Brix 30.8.1957 (KB: NKS 2662,I.1, fol.), jf. manus til forelæggelsen af *DD III* i Videnskabernes Selskab 13.12.1957 (Ks.59).
- 19 Lektionskatalogerne i den første tid efter studenteroprøret er knap så overskuelige som tilforn. Samtidig glider ordet »forelæsning« på det nærmeste ud af deres vokabular.

- 20 Sidstnævnte resulterede i F.J. Billeskov Jansen (red.): *Tværsnit: europæisk modernisme efter krigen* (1965).
- 21 Papirer vedr. *DD IV* ligger især i Ks.5-7 og 93.
- 22 Ks.6.
- 23 Ks.7.
- 24 Jeg mindes fra en privat samtale BJ ytre om sit bidrag vedrørende perioden 1890-1920 til *Dansk Litteratur Historie* noget i retning af, at »det var rart at få det stof skrevet igennem«.
- 25 Ks.93. Nogle betydningsløse klammer ikke medtaget i citatet.
- 26 »Del og helhed. Stadier i et forskerliv«, Lars Roar Langslet & Hilde Sejersted (red.): *Det milde islett. Om dansk-norsk kulturelt samliv* (Oslo 1994) s.214.
- 27 »Vejen ad hvilken...« (1982), citeret efter Janus Billeskov Jansen & Hans Hertel (red.): *Det er forbudt at kede sig. En rejse med F.J. Billeskov Jansen 1907-2002* (2003) s.106 og Læsefrugter. Fra et livs erfaringer med litteraturen (1995) s.143.
- 28 »Det er forbudt at kede sig. Viet til læsekunsten« (1991). Citeret efter *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.67.
- 29 Paul V. Rubow: *Dansk Litteraturhistorie i Omrids indtil Aar 1900* (1931).
- 30 *Se Læsefrugter. Fra et langt livs erfaringer med litteraturen* (1995) s.139f.
- 31 *Orbis Litterarum III* (1945) s.54.
- 32 *Orbis Litterarum III* (1945) s.54-55.
- 33 *DD II*, s.155, 158.
- 34 *DD III*, s.301-07.
- 35 Se fx Aage Kabell: *Faser af dansk digtning* (1959) og Preben Ramløv: *Dansk digtnings historie* (1965).
- 36 Jf. ovf. s.107.
- 37 Til Hal Koch & Aage Falk Hansen (red.): *Dansk Daad III* (1943) ydede BJ et anderledes nationalt bevidst bidrag om »Aandsvidenskaber og Digtning«.
- 38 Se Flemming Conrad: *Smagen og det nationale* (1996) s.320f. og samme: *For læg og lærd* (2006) s.382.
- 39 Øvelser over danske digteres oversættelse af fremmede lyrik (1953 II) samt over oversættelse og recension af fremmede prosaforfattere 1870-1900 (1959 II).
- 40 Ks.87.
- 41 Se især Ks.87 og Ks.88.

- 42 Ks.87.
- 43 Ks.88.
- 44 Se Ks.88 og *DD I*:185f. samt 2. udg. (1964) s.240.
- 45 Ks.89 og *DD II*:241.
- 46 Kladde til »18.Aarh. Indledningsforelæsning«, s.2 (Ks.92) og renskrift af samme, s.2 (Ks.91).
- 47 »Sociologisk Litteraturforskning«, *Gads Danske Magasin*, årg. 36 (1942) s.220-28; citatet er s.228.
- 48 »Principper for Litteraturforskning«, manuskript til foredrag i Selskab for Nordisk Filologi, 1949. Vistnok også benyttet ved seminar på Lunds Universitet 20.3.1950. Flere eksemplarer i Ks.58. – I et foredragsmanuskript om »Three Attitudes toward Literature« (1963) og en tilsvarende dansk version: »Tre Holdninger til Litteraturen« (Ks.68) er ærindet et andet og drejer sig alene om udforskningen af den digteriske litteratur. – En fyldig drøftelse af den oprindelige forestilling om åndslivets tre aspekter findes i »Del og helhed. Stadier i et forskerliv« (1992), *Langslet & Sejersted*, 1994 (note 26), s.214-16.
- 49 »Vejen ad hvilken...« (1982), optrykt i *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.100-17. De refererede steder s. 105 og 110.
- 50 Udkast til Fortale især i Ks.87.
- 51 *Gads Danske Magasin* årg.36 (1942) s.226. Bestemmelsen af sociologiens væsen bygger på Th. Geigers *Sociologi* (1939) s.218.
- 52 Ks.87.
- 53 Oprindelig i *Stockholms-Tidningen* 18.1.1950; her citeret efter *Gads Danske Magasin*, årg.44 (1950) s.93.
- 54 Smst. s.94.
- 55 Smst. s.95.
- 56 Ks.60.
- 57 Manuskript til foredrag i Videnskabernes Selskab 25.9.1997 (Ks.68).
- 58 Ark pagineret 270-301, Ks.91.
- 59 Ks.135.
- 60 *Meddelelser fra Dansk lærerforening* 1968/3, s.177-84.
- 61 Kladde til »18.Aarh. Indledningsforelæsning« s.2ff. (Ks.92) og renskrift til samme s.2ff. (Ks.91).
- 62 »Tidehverv. Historisk og systematisk Litteraturforskning«, trykt i *Gads Danske Magasin* (1947); her citeret efter *Inderlighed og Klarhed. Tolv Essays* (1948) s.70.
- 63 *Nordisk Sommer Universitet. Aarsagsproblemet* (1952) s.211.
- 64 »18. Aarh. Indledningsforelæsning« (5.9.1941) s.9 (Ks.91).

- 65 »Hjertet i bevægelse«, *Weekendavisen*, 27.9.1996; citeret efter *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.138.
- 66 *Poetik I* (2.udg. 1946) s.7.
- 67 *Poetik II* (2.udg. 1948) s.98.
- 68 *Holberg og hans tid* (1980) s.25.
- 69 *Berlingske Aftenavis* 27.1.1954. Ved hovedfagseksamen i Dansk stillede BJ i december 1956 ved den skriftlige prøve i litteraturhistorie opgaven »Holbergs menneskeopfattelse«.
- 70 *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.111. – »Barokmennesket«'s optræden skal ses i forbindelse med den unge BJ's uvilje mod den tyske barokforsknings tendens i retning af »Geistesgeschichte«, jf. hans bemærkninger om antitesen i barokdigtningen (*DD I*:76).
- 71 *Fra døden til livet. Grundtvigs tanker om liv og død* (1954) s.12f.; *Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse* (1949) s.316f.; BJ's eventuelle reaktion på Høirups foredrag om »Modsigelsens Grundsætning som Aksiom hos Grundtvig« i »Den litteraturvidenskabelige Studiekreds« 22.4.1947 foreligger ikke (Ks.135). Se i øvrigt BJ's artikel »Grundtvig og Kierkegaard« i hans *Grundtvig og Kierkegaard med ni andre åndshistoriske essays* (1996) især s.59.
- 72 *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27), s.49f.
- 73 Håndskrevet citatsamling med påskrift »Privat« på omslag og titelblad »Poesi og Prosa« (Ks.86); BJ ejede vistnok allerede i skoletiden Carl S. Petersens udgave af Paludan-Müllers *Poetiske Skrifter* (1909). – Manuskript til foredrag om Ibsens *Brand*, Herlufsholm 12.11.1925 (Ks.86).
- 74 Om sin læsning af de tre filosoffer har BJ ytret sig flere gange. Se især om Høffding: *Liv og Lærdom* (1983) s.202-07; om Bergson: *Læsefrugter* (1995) s.99ff.; om Guyau: smst. s.103; om Corneille-afhandlingen: smst. s.104.
- 75 Meddelt mig af Niels Nielsen, vistnok i første halvdel af 1950'erne. – »Tilbageblik på danskstudiet« (1992) i *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.57.
- 76 *H.C. Andersens Eventyr* (1927), 2.udg. (1943) s.7. – Vedr. BJ's vurdering af Rubow, se fx *Liv og Lærdom* (1983) s.243-54, *Langslet & Sejrested*, 1994 (note 26) s.160 og *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.101, 138.
- 77 Notater fra studietiden, Ks.82. – I lektionskatalogen for efteråret 1930 havde Rubow annonceret anden undervisning end den her nævnte; ændringen, der formentlig skal ses i forbindelse med hans udnævnelse til professor pr. 1.10.1930, dokumenteres alene ud fra BJ's notater.

- 78 Anmeldelse af BJ's disputats, *Berlingske Aftenavis* 12.11.1938, optrykt i *Sproget og Stilen* (1949) s.64.
- 79 Om manuskripter til disse forelæsninger, se note 10.
- 80 Papirer vedrørende »Den litteraturvidenskabelige Studiekreds«, der synes at have fungeret fra 1944 til hen i 1948, måske lidt senere, ligger især i Ks.135. Til »Poetik III. Genrernes Æstetik« foreligger et separat rettelsesblad.
- 81 Trykt i V. Vestergaard (red.): *Dansk Sprog. Hjelpebog for den højere undervisning* (1963) s.109-29. – »Del og Helhed. Stadier i et forskerliv«, *Langslet & Sejersted*, 1994 (note 26) s.213.
- 82 »Vejen ad hvilken...« (1982), trykt i *Billeskov Jansen & Hertel*, 2003 (note 27) s.105; »Del og helhed. Stadier i et forskerliv« (1992), *Langslet & Sejersted*, 1994 (note 26) s.213f.
- 83 »Om den danske Digtekunsts Historie at beskrive«, *Orbis Litterarum* III/1 (1945), s.58.
- 84 Manuskript til foredraget »Three Attitudes toward Literature. Historical Interpretation, Structural Analysis, and Aesthetic Evaluation« (1963), citeret efter den danske version, s.8. (Ks.68).
- 85 *Langslet & Sejersted*, 1994 (note 26) s.162.
- 86 Manuskript med titel »Satire«, pagineret 16-19. (Ks.92).
- 87 Ks.88.
- 88 Ks.88.
- 89 Ks.88.
- 90 Jf. om »Satirens Motiver« i *Poetik I* (2.udg. 1946) s.37ff.
- 91 »Revisionen af det attende Aarhundrede« (1926), *Litterære Studier*, 2.udg. (1949) 95f.
- 92 Ks.87 og 88.
- 93 Erik Lunding i rapport fra *Den fjerde internationale studiekonference i nordisk litteratur*, Aarhus Universitet 14.-19. august 1962 (red. Gustav Albeck); i *Kritik* 7, 1968; i *Ausblick* Jahrgang 31/3-4, Lübeck, November 1980 samt BJ's svar, smst. Jahrgang 33/1-2, Lübeck, Mai 1983.